

Dominko
Blažević

Zanos i zablude Zagrebačkog salona arhitekture i urbanizma

47. Zagrebački salon – arhitektura
i urbanizam 2009. – 2012., Gliptoteka, Zagreb,
29. studenog – 16. prosinca 2012.

Zagrebački salon arhitekture i urbanizma trijenalni je državni, strukovni i kulturni događaj s dugom tradicijom; Salon je utemeljen još 1965. Svakoj arhitektonskoj sceni, a pogotovo jednoj malo i provincijalnoj poput hrvatske, ciklički događaji poput ovog – koji tradicionalno organizira Udruženje hrvatskih arhitekata – od iznimne su važnosti, ponajprije kako bi se podvukla crta i pokušalo doći do kakve-takve valorizacije svega učinjenog u prethodne tri godine.

Pa ipak, kao što je primijetio Hans Ibelings, jedan od recentnih izbornika (2009.), arhitektonska kritika – odnosno, u ovom kontekstu, institucija Salona – “kaže mnogo o vrlo malo toga, no kaže iznenađujuće malo o onome čega ima mnogo. Usredotočuje se na mali dio građevina o kojima je moguće govoriti s kulturološkog aspekta... Najveći dio izgrađenog okoliša osuđen je na šutnju ili ga se jednostavno ignorira.” Jasno, “ispod radara” Salona ostaje većina izgrađenog. No, za struku je još važnije shvatiti da svaki projekt “na radaru”, odnosno na izložbi nije nužno arhitektura, iako i takvi projekti mogu biti korisni i komparativno poučni.

Nije arhitektura sve izloženo

Činjenica je naime da se arhitektura i arhitektonska produkcija olako shvaćaju i definiraju, ponajprije zbog nedostatka akademske rigoroznosti i strukturiranog i zahtjevnijeg promišljanja. *Forté* hrvatske arhitektonske scene nikada nije bila pisana riječ, teorija, pa ni kritika, nego svetost realizacije, što

se svakako osjeti u samoj struci i kakvoći izgrađenog i projektiranog. Arhitektura je oduvijek bila nešto što se – pažljivo i strastveno – projektira, gradi i proizvodi; pristup je oduvijek i prije svega bio naglašeno politehnički i inženjerski. Intelektualiziranja o biti i svrsi arhitekture, pa i o etici i načinima njenog prakticanja, ostavljena su drugima; “onima koji ne grade”, “onima koji za to imaju vremena” ili onima kojima se uopće dade baviti jednim tako uzaludnim i trivijalnim zanimanjem, zanimanjem kritičara ili teoretičara.

Samim tim, povratno, rezultati takvih razmišljanja – kolikogod rijetki i fragmentirani bili – nikada nisu smatrani dovoljno vrijednima da se pažljivije razmatraju i proučavaju, da se uklope u vladajući arhitektonski diskurs ili da se iz njih uči, a kamoli da se razviju u jasnu arhitektonsku teoriju ili stav. (Možda početak ove sklonosti potječe još iz 1950-ih, iz poratnog vremena petoljetki i imperativa obnove, kada se u gospodarstvu forsirala učinkovitost i norma, a ne “filozofiranje”.)

Ne čudi stoga osnovna zabluda arhitektonskih Salona kroz povijest: sve izloženo na njima NIJE arhitektura. Kako? Prije svega, sve izgrađeno u bilo koje tri godine nije arhitektura. U velikoj se većini slučajeva radi tek o improviziranoj “akumulaciji građevinskog materijala”, kako je netko zgodno rekao. U velikoj većini “pravi”, diplomirani arhitekti nisu ni bili uključeni u projektiranje (bespravna gradnja, improvizirana gradnja, projekti građevinskih inženjera, i tsl.).

No, to ne znači da u arhitekturu spadaju sve one građevine i svi oni projekti koje projektiraju diplomirani – i ovlašteni (!) – arhitekti. Nikako. Iako struka navodno vapi za kritikom i razvojem kritike, o velikoj većini projekata ne može se uopće ni “govoriti s kulturološkog aspekta”, kako je rekao Ibelings, jer su jednostavno – izvan diskursa. (U rijetkim slučajevima to bi moglo značiti i vizionarski potencijal, izvanpovijesnost ili avantgardu, ali ovdje se misli na projekte “ispod” praga diskursa, ne “iznad”.) Odnosno, ono što se vrlo lako zaboravlja jest činjenica da i za i prije svakog ARHITEKTONSKOG djela mora stajati i arhitektonska ideja. (Arhitektonska ideja ne mora nužno imati veze s funkcijom, pa ni s kontekstom ili krajnjim korisnikom kuće. Arhitektonska ideja prije svega komunicira s diskursom samim, proizlazi iz diskursa i s njim je u kritičkom odnosu. To je ono za što Peter Eisenman primjerice koristi pojam *interiority*.)

Već ovakav niz rečenica i razmišljanja dovoljan je da od teksta udalji prosječnog hrvatskog arhitekta i vrati ga u prividnu sigurnost vlastitog crtaćeg stola, odnosno danas kompjutorskog ekrana. Valja projektirati, ignorirajmo akademizme.

Što onda problematiziraju Saloni arhitekture, mogu li oni biti išta više od puke prilike da se struka sastane, samozadovoljno pročavrlja uz čašu sponzorskog vina i prokomentira rad nekog odsutnog kolege? Održi se kakav govor, podijele se nagrade, i onda se sljedećih dana među izložbenim panelima mogu vidjeti samo rijetki pojedinci, “arhitektonski fanatici” i pokojni student. Nadalje, nije jasno je li Salon strukovni događaj, dakle zrcalo za struku samu, ili je nestručna javnost ipak pozvana da se uključi u diskusiju.

Uloga Salona

Salon – kao institucija – nije ideološki nevin pa ni objektivan, kolikogod nastojao biti kao platforma otvoren. Svaki izbornik nameće svoju viziju i svoj koncept, ali tek kao naljepnicu preko tijela i povijesti ugledne manifestacije. Povijesno, naime, svrha Salona je

dvojaka i donekle kontradiktorna. S jedne strane kritički se valja osvrnuti na tri godine rada (uz to i katalogizirati projekte, zabilježiti ih za budućnost, što arhitektima nije nikako nevažno), a s druge, pokazati šarolikost i, samim tim, snagu scene.

Naime, ako struka ovakvim izložbama komunicira i prema van tj. prema širem društvu, važno je projicirati – i zadržati – iluziju vibrantne, žive i snažne scene, jer samo takva scena inspirira i samo takva scena privlači investitore i naručitelje. (Održavanje ovakve iluzije nije arhitektima nimalo strano; u vrijeme sadašnje krize na prste se mogu nabrojati arhitektonski uredi koji će priznati da slabo stoje ili da nemaju posla. O tom “fenomenu” pisali su čak i popularni časopisi.) Postoji slika koju scena gradi i održava o samoj sebi, i ta se slika pokušava nametnuti kao stvarna. Rijetko će se govoriti o tri neuspješne godine; uvijek se nastoji iznova potvrditi da je hrvatska arhitektonska scena bar “jako dobra”, ako već ne i izvanredno talentirana i produktivna. (U usporedbi s čim?)

Stoga je i gore spomenuta “šarolikost” ipak kontrolirana: izbornici pokušavaju odabrati najbolje ili najreprezentativnije radove. Dakle, tu se radi o još jednom filteru, još jednom uljepšavanju stvarnog stanja stvari.

“Salonski” Salon

Naravno, Salon je ipak “salonska” manifestacija; ali za razliku od, primjerice, Bijenala u Veneciji, on nema zadanu temu i ne pokušava rezultirati projektima koji bi ukazivali na buduće smjerove. Njegova prednost, bar u odnosu na godišnje izložbe Realizacija, jest u tome što predstavlja i neizvedene projekte (koji su često zanimljiviji od izvedenih), pogotovo u kategoriji Prijedloga (najčešće samoinicijativni i tematski slobodni projekti arhitekata i cijelih ureda, najrazličitijih namjena i povoda).

Doduše, u prošlom se desetljeću donekle pokušalo približiti venecijanskom konceptu: u tri su navrata pozivani inozemni ugledni

teoretičari i kritičari (2003. Stefano Boeri, 2006. Manuel Gausate 2009. Hans Ibelings) kao potencijalno objektivniji selektori, koji bi onda, uvjetno rečeno, postavili i svojevrstu temu, ili bar radnu tezu. Naravno, ne kao inspiraciju za nove projekte, nego kao kustoski korektiv u odabiru radova za izložbu.

Time je Salon svakako dobio na dinamici i međunarodnoj vidljivosti. Posteriorno, izbornici su u svojim tekstovima dijelili laskave komplimente domaćinima, ističući najčešće kako je kod hrvatske arhitekture izvršno upravo to što još nije "preprojektirana" i anemična kao ona svjetska (dok se naši arhitekti vole hvaliti upravo manjkom razlike u odnosu na svijet).

No, inozemni su gosti i pripadajući im Saloni pokazali i nedostatke takvog načina rada, jer je u pravilu bilo očito da izbornici nisu bili dovoljno upoznati sa hrvatskom arhitektonskom scenom prije angažmana, a nisu imali dovoljno vremena da to nadoknade nakon imenovanja. Samim tim njihovi zaključci nisu mogli biti previše precizni ili korisni, a katkad su bili i sasvim pogrešni.

Novi list: povratak arhitektonskom fundamentalizmu?

Nakon rigoroznih kriterija i kustoskih platformi, izbornik prošlogodišnjeg Salona koji označava kriza u kojoj se nalazimo, poželio je, kako se čini, izložbu otvoriti gotovo svima koji su poslali svoje radove. Poslije tri inozemna gosta, ulogu izbornika ponovno je preuzeo jedan hrvatski arhitekt, Dražen Juračić, koji u svom britkom uvodniku zagovara povratak "zdravorazumskim" principima (sasvim jasan i čvrst ideološki stav). "Upotrebljivost, trajnost, stabilnost i sigurnost" trebali bi biti općeprihvaćeni fundamenti za jedno arhitektonsko djelo. Izražen je zazor prema kvazi-teoriji ("new age 'mumbo jumbo' teorija"), "hipertrofiranim" idejama te strukturalizmu i poststrukturalizmu kao alatima kritike. Oštre riječi upućene su i na račun suvremenog aktivizma i ideje neposredne demokracije kao (neučinkovite) metode bavljenja prostorom, arhitekturom i urbanizmom.

Radi se o određenom povratku arhitektonskom *fundamentalizmu* i politehničkoj tradiciji, čime se štiti arhitektonski *status quo*, odnosno dosadašnji način prakticiranja arhitekture, svim društvenim, političkim i tehnološkim promjenama i izazovima unatoč. Arhitekt bi, čini se, i dalje trebao ostati neupitni autoritet, njegova interakcija s društvom svedena na bespogovornu realizaciju njegovih nadahnutih radova (odsad oplemenjenih još i idejom održivosti, primjerice).

Jasno, Juračićeva kritika postojećeg stanja donekle je opravdana: on kritizira sve zamenarije "zanatsko" umijeće, nestanak odgovornosti i sve veću sklonost javnosti i struke da posvećuje pažnju površnim i zavodljivim projektima i slikama ("arhitektonska ikonolatrija"). Pa ipak, ponudeni smjer izlaska iz te slijepe ulice je – upitan.

Selektor naime sugerira kako njegovi vlastiti projekti – izloženi i na spomenutom Salonu – govore sve ono što on želi i/ili ima reći. On također sugerira i da "uvjerljivost vodećih osoba profesionalne edukacije i profesionalnih udruženja treba biti definirana njihovim djelima, jer se kroz djelo najbolje dadu provjeriti i razumjeti teorijske, metodске i praktične pozicije stvaralaca".

Kolikogod bio pun revolta i zanosa, ovakav je stav ustvari anti-intelektualan, krajnje tvrd i zapravo neargumentiran (a trebao bi biti "jasan sam po sebi"). Utoliko on ne nudi prostor za dijalog: ako nekome nije jasno zašto su realizirane kuće upravo izvrsne, onda taj netko ne razumije, "ne čuje" ono što arhitektura govori. Zaboravlja se da je arhitektura prije svega jedan "tih" i – u smislu svima razumljivih poruka – krajnje nemoćan i apstraktan medij. Zaboravlja se da arhitektura komunicira prije svega unutar diskursa, koji mnogi autori ne poznaju ili ne žele upoznati i promišljati, jer to jednostavno "komplicira stvari".

U posredovanom svijetu u kojem živimo, stvari nisu same po sebi jasne, nego su kodirane, korumpirane, pervertirane (ne nužno u negativnom smislu). Arhitekturom, kao ni kapitalizmom, nipošto ne vlada

meritokracija. Narudžbe rijetko dobivaju oni najbolji ili oni najtalentiraniji; dobivaju ih najsposobniji i najprobitičniji arhitekti, često politički i poslovno podobni i povezani, oni koji razumiju mehanizme neoliberalnog kapitalizma ili oni koji su uspjeli svoje veze odnjegovati u “prošlom sistemu”, kako se voli reći. Isto je i s fakultetima i akademskim svijetom uopće: ni na svjetskim, a kamoli hrvatskim fakultetima ne predaju nužno najbolji arhitekti, najbolji pedagozi ili najnačitaniji intelektualci.

Dakle, što ako autoriteti, što ako kritičari i teoretičari ustanove da djela gore spomenutih “vođećih osoba”, sama po sebi razumljiva, nemaju ništa reći, ili bar ništa dovoljno kvalitetno? Što ako ti projekti katkad uopće nisu – arhitektura? Što ako kritika (inozemna, naša) ustvrdi da su neki od tih autora ispod razine koju suvremena arhitektura očekuje ili koju studenti zaslužuju? Što ako ti autoriteti – padnu na ispitu?

Ništa. Prihvatili ili ne ovakva pravila igre, promijeniti se u tom slučaju neće – ništa. Jer poslovne pozicije se oduvijek čvrsto brane, a

profesure su, pak, doživotne. Toliko o moći kritike.

Kritička nemoć i čitanje između redaka

Salon danas sam po sebi dakle nema snažnu kritičku poziciju niti kritičku ulogu, i nije tu da mijenja stvari već da na temelju poslanih radova – postavlja dijagnozu. On doprinosi kompletiranju slike o arhitekturi koja nas okružuje, odnosno o arhitekturi koja oko nas upravo nastaje. Katalozi Salonâ dokumenti su svog vremena, dragocjeni pogotovo u izdavački siromašnoj zemlji poput Hrvatske.

Pa ipak, svaki selektor ima svoj stav i dolazi sa svojim iskustvima, i svaki čin odabira sa sobom nosi i određene ideološke reperkusije te postaje društveno-politički komentar struke prema van. Nažalost, u Hrvatskoj ne postoji ni kultura ni navika polemiziranja ili diskusije, tako da sva razmišljanja – izjavljena, zapisana, objavljena – najčešće odnosi vjetar indiferentnosti i intelektualne lijevnosti, ma koliko provokativna i zanimljiva ta razmatranja možda bila. x